

VIJEĆE HBK ZA NAUK VJERE

Čovjek stvoren „na sliku Božju“ – njegova veličina i poziv

Uvod

1. Čovjek nikada nije znao o sebi više nego danas. Različitim istraživanjima tijekom mnogih stoljeća došao je do mnoštva spoznaja o sebi samome i svome životu, o čovječanstvu i svijetu oko sebe. S jedne strane, to stečeno obilje znanja donijelo je neizmjerne prednosti i poboljšanja uvjeta ljudskoga života te unapređenja čovječanstva i stvorenoga svijeta. S druge strane, ono vodi do nekoliko zaključaka, koji nadilaze samo jedno područje ili partikularno znanje o čovjeku i njegovu svijetu.

2. Što više i dublje prodire u svoje biće i svoj život, što više spoznaja o sebi stječe, to se čovjeku otvara više novih pitanja. Rastom spoznaja o sebi čovjek i dalje sam sebi ostaje pitanje, usmjeren na traženje novih odgovora. U obilju svojih spoznaja on ima i iskustvo nedorečenosti, jer spoznaje da nije došao do krajnjega odgovora na pitanje o sebi, a što ga potiče na uvijek nova istraživanja i propitivanja. Svojom težnjom za novim spoznajama nadilazi samoga sebe prema još neostvarenim mogućnostima. Time što se čovjek nalazi između iskustva nedovršenog znanja o sebi i unutarnjeg impulsa za sve dubljim proučavanjem svoga bića i života, otvara se načelno pitanje, može li čovjek sam sebe i iz samoga sebe do kraja spoznati i je li on sam sebi u konačnici do kraja nedokučivo biće?

3. U suvremenom obilju znanja o sebi prisutna je opasnost da se čovjek rasprši u pluralnosti spoznaja, koje više nije u mogućnosti povezati u jednu smisaonu cjelinu ili svesti ih na jedan zajednički nosivi temelj. Sve brojnije, preciznije i kompleksnije spoznaje o čovjeku i sve različitiiji diskursi mogu čovjeka voditi u nepovezivu fragmentiranost i nesavladivu nepreglednost znanja, tako da više nije u stanju oblikovati jednu cjelovitu, normativnu sliku sebe, prema kojoj bi se mogao orijentirati u svome životu i djelovanju. Izobilje spoznaja o sebi, koje nije moguće povezati u cjelovitu, mjerodavnu sliku, nosi opasnost da čovjek postane nesiguran u svoj identitet, da izgubi orijentir glede svoga mjesta unutar svijeta, smisla i cilja svoga života.

4. U suvremenim istraživanjima zamjećuje se tendencija prema isključivo empirijskom proučavanju čovjeka, poglavito preko područja prirodnih znanosti i tehnologije.

Promatranjem konkretnih datosti – konkretna čovjeka, njegove konstitucije, ponašanja i životnih uvjeta – dolazi se do sve preciznijih uvida o tome što je čovjek, što čini njegovu „narav“: koje su njegove zajedničke karakteristike, koje čine čovjeka dijelom ljudske vrste. Postoji tendencija prema isključivo naturalističkom razumijevanju čovjeka, koje često vodi materijalističkim i determinističkim zaključcima. Time prijeti opasnost da se zanemari onaj pristup koji je usmjeren prema cjelovitom razumijevanju čovjeka i svega ono što ga čini pojedinačnom, nezamjenjivom osobom i članom ljudske zajednice. Čovjek, naime, nije samo egzemplar ljudske vrste, nego i osoba s pripadajućim identitetom i dostojanstvom, razumom, slobodom i odgovornošću. Upravo shvaćanje čovjeka kao osobe i s time povezano njegovo neotuđivo dostojanstvo i ljudska prava doprinos su kršćanstva zapadnoj civilizaciji. U vidu povezivosti dvaju različitih i nerijetko polarizirajućih načina proučavanja čovjeka, valja ustvrditi da se znanstveno-empirijski pristup čovjeku i biblijsko-teološko shvaćanje čovjeka međusobno ne isključuju. Ni objektivizirajući znanstveni pristup ne može pretendirati na isključivost i sveobuhvatnost razumijevanja čovjeka, niti se teološko promišljanje načelno može izolirati od interdisciplinarnog dijaloga s onim znanstvenim područjima, koji dublje proučavaju naravne datosti čovjeka i njegova života.

5. Katolička teološka interpretacija čovjeka, utemeljena na Božjoj samoobjavi čovjeku, koja je artikulirana u Bibliji i tradiciji Crkve te aktualizirana u dijalogu sa suvremenim znanostima, ne pridonosi prvenstveno povećanju pojedinačnih znanja o čovjeku niti stoji s njima u konkurenciji. Ona pruža temeljne istine, koje omogućuju cjelovit pogled na čovjeka i smisao njegova života te oblikuju mjerodavni okvir za traženje odgovora na pojedinačna pitanja. Teologija pokazuje da se bit čovjeka ne otkriva samo promatrajući njega samoga, otkrivajući njegova psiho-fizička svojstva te prirodne i društvene okolnosti njegova života, nego čovjeka u cjelini razumijeva iz njegova konstituirajućeg odnosa s Bogom, unutar kojega se mogu integrirati i kritički vrednovati različiti aspekti znanja o čovjeku. U konačnici, čovjek sam sebi ostaje do kraja neiscrpno otajstvo, jer je, stvoren na sliku Božju, odraz Božjega otajstva i samo se u Bogu može do kraja otkriti smisao njegova postojanja.

I. Čovjek stvoren „na sliku Božju“

6. Temeljno polazište katoličke teološke slike čovjeka jest činjenica da je čovjek Božje stvorenje. I onda, kada je prihvaćena spoznaja da se čovjek do svoga sadašnjega stanja razvio

u jednom evolutivnom procesu, to ne poništava biblijsku i teološku tvrdnju da čovjek postoji jer ga je Bog htio. Kao univerzalni transcendentni uzrok svega što postoji, Bog je ne samo svijetu, nego i čovjeku omogućio razvoj evolutivnim načinom i uputio mu poziv u osobno zajedništvo svoga života. Koliko god imao zajednički evolutivni razvoj s drugim živim bićima na zemlji, čovjek ih nadilazi po duhovnoj duši, svijesti, razumu, savjesti, slobodi i ljubavi. Ni evolutivni razvoj prvog čovjeka ili ljudske skupine ne može se objasniti samo znanstvenim metodama i pojmovima. Katolička teologija pretpostavlja poseban Božji zahvat u nastajanju čovjeka, a to izražava tvrdnjom da Bog neposredno stvara dušu svakoga čovjeka. „Ontološki skok“ prema čovjeku u procesu evolucije ne proizlazi iz razvoja materije, nego iz posebnoga Božjeg djelovanja, koje omogućuje da se razvije čovjek. Pojam „duša“ u teološkom načinu govora izražava da Bog samo s čovjekom i sa svakim čovjekom, od početka njegova postojanja uspostavlja osobni odnos i time ga uzdiže iz samo materijalne na duhovnu razinu života. Svako ljudsko biće po svojoj stvorenosti stoji u bitnoj povezanosti s Bogom, koju je u svome osobnome životu pozvano realizirati.

7. Istinu kako je Bog čovjeka htio kao posebno biće među ostalim stvorenjima, kojemu nudi poseban odnos zajedništva, Sveto pismo izražava tvrdnjom da je čovjek stvoren na sliku Božju: „I reče Bog: 'Načinimo čovjeka na svoju sliku, sebi slična, da bude gospodar ribama morskim, pticama nebeskim i stoci – svoj zemlji – i svim gmizavcima što puze po zemlji!' Na svoju sliku stvori Bog čovjeka, na sliku Božju on ga stvori, muško i žensko stvori ih.“ (Post 1,26-27) Taj jedinstveni izraz prepoznat je u kršćanskoj i katoličkoj tradiciji kao teološka „definicija“ čovjeka, u kojoj su sadržane njegove značajke, njegov odnos prema Bogu i drugima, njegovo mjesto i uloga u svijetu te smisao njegova života. Izraz da je čovjek stvoren „na sliku Božju“ kazuje najprije da je Bog htio da čovjek bude na poseban način s njime povezan i da ima udjela u njegovu trojstvenome božanskom životu. Time Bog svakome čovjeku, neovisno o njegovim sposobnostima, rasi, izobrazbi, ugledu, imetku, daje neotudivu vrijednost i dostojanstvo. Odatle proizlazi zapovijed da se ni jednim čovjekom ne može raspolagati kao sredstvom i da ni jedno ljudsko biće ne može biti podređeno nekom ideološkom sustavu, strukturama ili interesima pojedinaca i skupina. Čovjek nije gospodar drugoga čovjeka, nego se treba prema njemu odnositi poštujući „sliku Božju“ u njemu, njegovu vrijednost i dostojanstvo.

8. Iz posebne čovjekove povezanosti s Bogom određen je njegov odnos prema samome sebi, prema drugim ljudima i stvorenome svijetu. Stvoren na sliku Boga koji je zajedništvo triju osoba, čovjek nije samačko biće niti izolirani individuum, nego je po svojoj naravi upućen na

odnos i zajedništvo s drugima. Ponajprije je pozvan u zajedništvo trojstvenoga Boga, potom je usmjeren na interpersonalne odnose s drugim ljudima i smješten u univerzalnu zajednicu svih stvorenja. Njegovo konkretno postojanje ostvaruje se u napetosti između individualnoga dostojanstva i slobode oblikovanja vlastita života te upućenosti na druge s kojima tvori zajedništvo života u ovome svijetu. Čovjek je odnosno i socijalno biće, koje živi i djeluje iz primarnog zajedništva s Bogom, unutar mnogostrukih ljudskih zajednica na razini obitelji, društva, vjere, posla, čovječanstva te u povezanosti s ostalim stvorenjima. Ljudski život satkan je od temeljnog odnosa s Bogom, koji mu omogućuje odnos sa samim sobom, s drugim ljudima i s ostalim stvorenjima. Stvoreni na sliku trojstvenoga Boga, ljudi se ne mogu u potpunosti ostvariti kao samodostatni i neovisni subjekti, nego je njihov odnos s Bogom i suživot s drugima značajan čimbenik u njihovu osobnome ispunjenju.

9. Velik broj suvremenih teoloških tumačenja naglašava da čovjekova stvorenost na sliku Božju nema samo supstancijalni ili funkcionalni karakter, u smislu da se odnosi samo na čovjekove misaone i djelatne sposobnosti ili samo na zadaću koja mu je od Boga povjerena da vlada zemljom. Čovjekova stvorenost na sliku Božju tiče se cjelovita njegova bića, njegova postojanja i djelovanja. Čitav čovjek, u svojoj tjelesnoj i duhovnoj dimenziji, stvoren je na sliku Božju i čitav čovjek stoji u odnosu s Bogom i s drugima. To znači da je duhovna dimenzija, zajedno s onom psiho-fizičkom, povijesnom i društvenom, neizostavni dio ljudskoga bića, koja prožima sve druge njegove dimenzije i koju u svome osobnome napredovanju također treba dalje razvijati. Iz čovjekove povezanosti s Bogom slijedi da on nije biće koje pripada samo materijalnome svijetu, ljudskoj vrsti i čovječanstvu, nego mu je otvorena mogućnost i poziv da nadiđe sebe i svijet te sudjeluje u vječnom zajedništvu života s trojstvenim Bogom.

10. Čovjek kao Božje stvorenje nije statičko ni dovršeno biće. U Bibliji ne stoji da čovjek „jest“ slika Božja, nego je stvoren „na“ sliku Božju, što uključuje dinamično razumijevanje njegove naravi i života. On je pozvan rasti i sve više realizirati bogolikost unutar svoje osobne, društvene i povijesne egzistencije. Tako se čovjek u potpunosti razvija tek onda kada raste i u povezanosti s Bogom i po njemu u zajedništvu s drugim ljudima i stvorenjima. Katolička teološka antropologija pri tom polazi od temeljne čovjekove upućenosti na Isusa Krista. On je taj koji čovjeku otvara mogućnosti da sve više napreduje u svojoj stvorenosti na sliku Božju. Kao Sin Božji, Isus Krist je prava „slika Boga nevidljivoga“. On je Prvorođenac, po kojemu je sve stvoreno i usmjereno na njega kao svoga cilja. On je i Početak novoga, obnovljenoga stvorenja koje vodi prema eshatološkom pomirenju s Bogom (usp. Kol 1,15-

20). K tome, Isus Krist je savršeni čovjek koji je obnovio sliku Božju izobličenu grijehom prvih ljudi. On je novi Adam, u kojemu je potpuno ostvaren čovjek kao slika Božja i po kojemu je započelo novo čovječanstvo. Po svojoj potpunoj predanosti Ocu i otvorenosti ljudima u ljubavi i milosrđu on pokazuje što znači biti i živjeti kao prava slika Božja. Isus Krist je stoga uzrok, uzor i krajnji cilj ljudskoga života: on mu omogućuje život u obnovljenom stanju slike Božje, on mu otkriva otajstvo njegova bića te smisao i uzvišeni poziv njegova života. I obrnuto, ljudski rod je od početka usmjeren prema sve većem suobličenju s Isusom Kristom kao savršenom slikom Božjom i kao konačnim ostvariteljem zajedništva Boga i čovjeka.

11. Čovjek je pozvan sve više suobličavati se slici Krista (usp. Rim 8,29), prema kojoj je stvoren, otkupljen i obnovljen. Po sakramentalnome zajedništvu s Kristom i darovima Duha Svetoga on biva preobražen u novoga čovjeka i osposobljen za osobni rast prema potpunome preobraženju u sliku Krista (usp. 2 Kor 3,18). To osobno postajanje sve sličnijim Kristu u nasljedovanju njegova života čovjek ne ostvaruje samo na razini nutarnjega života niti samo u svrhu zadobivanja vječnoga života s Bogom. Njegova duhovna preobrazba u sliku Isusa Krista treba biti vidljiva u njegovu zemaljskome životu na svim razinama njegove komunikacije i djelovanja. Božji poziv upućen čovjeku da se izgrađuje u svojoj bogolikosti po udioništvu u Kristovu otajstvu otkupljenja neodvojivo je povezan s njegovim konkretnim zalaganjem za razvoj čovječanstva i stvorenoga svijeta. Čovjekova osobna preobrazba treba se proširiti u preobrazbu ljudske povijesti i društva, unutar kojega bi se sve vidljivije trebala ostvarivati načela Kraljevstva Božjega.

II. Čovjek kao muškarac i žena

12. Prema svojoj stvoriteljskoj zamisli, Bog je čovjeka, kao muško i kao žensko, stvorio na svoju sliku (usp. Post 1,27). I muškarac i žena su na jednak način stvoreni na sliku Božju, imaju jednaku od Boga im darovanu vrijednost i dostojanstvo. Jedinstvo muškarca i žene čini prvi i najintimniji oblik zajedništva među ljudima, u kojemu se na poseban način odražava čovjekova bogolikost. U svojoj jednakoj stvorenosti na sliku Božju kao ljudskih bića te istodobno u različitosti konkretnog postojanja na sliku Božju, muškarac i žena su iskonski upućeni jedno na drugo te u odnosu uzajamnosti i komplementarnosti oni izgrađuju zajedništvo života. Povijesni oblici podređivanja jednoga spola drugome ne pripadaju

Božjemu idealu međuljudskih odnosa, nego su posljedica čovjekovim grijehom narušenog odnosa s Bogom, koji ima posljedice i na sve druge odnose (usp. Post 3,7-24). Ta stvorenijska jednakovrijednost i zajedništvo muškarca i žene prisutni su i u njihovu upravljanju zemljom. Bog je dao muškarcu i ženi zadatak ne da vladaju jedno nad drugim, nego da vladaju nad povjerenim im svijetom (usp. Post 1,28). Božji poziv upravljanja zemljom upućen je na jednak način i muškarcu i ženi, što znači da oboje aktivno i na ravnopravan način sudjeluju u izgradnji ljudske zajednice i stvorenoga svijeta. I muškarac i žena su jednakovrijedni i jednakopravni Božji predstavnici na zemlji i oboje su „vladari“ nad Božjim svijetom. Oboje su životno upućeni jedno na drugo, te u uzajamnosti odnosa doprinose izgradnji stvorenoga svijeta.

13. Čovjek je stvoren u spolnoj različitosti, kao muškarac i kao žena. Spolna određenost nije samo neki sekundarni dodatak ljudskome biću. Ona prožima čitava čovjeka i konstitutivna je za njegov osobni identitet. Spolna određenost kao muškarca i kao žene jest način na koji čovjek postoji, djeluje i komunicira. S jedne strane, kroz povijest su se pojedinim spolovima nametale određene društvene i kulturalne uloge u isključivom smislu i na taj način su se postavljala neravnopravna ograničenja glede mogućnosti životnoga ostvarenja muškaraca i žena. S druge strane, iz takvih primjera ne može se izvući zaključak da je tjelesno spolno određenje čovjeka potpuno nevažno za njega kao osobu, za njegov život u svijetu i za odnose s drugim ljudima. U svezi s tim, najprije je važno istaknuti da tjelesno spolno određenje ne može služiti kao temelj za diskriminaciju žene ili muškarca. No, jednakom mjerom valja naglasiti da spol i rod nisu ni sasvim odvojene stvarnosti. Nije u skladu sa čovjekovom stvorenom naravi dualistički razdvajati ga na njegove biološke datosti koje se mogu promijeniti, i na apstraktnu samosvijest i apsolutnu slobodu, po kojima bi on neuvjetovano mogao kreirati svoju narav i identitet. Čovjekova tjelesnost, a time i spolna određenost, više je od biološke činjenice; ona je sastavni dio ljudskoga bića, njegova osobnoga identiteta i komunikacije s drugima. Spolni identitet trajni je način na koji postoji čovjek stvoren na sliku Božju i bit će sačuvan u njegovu eshatološkome dovršenju.

III. Čovjek kao tjelesno i duhovno biće

14. Biblijska i teološka tradicija shvaćaju čovjeka kao jedinstvo tijela i duše, kao prožetost njegove tjelesne i duhovne dimenzije. Biblija i teologija ne zastupaju dualističku podjelu

čovjeka, prema kojoj bi duhovna dimenzija bila vrijednija od one tjelesne. Biblija ne govori da čovjek „ima“ tijelo, dušu ili duh, nego da čitav čovjek „jest“ tijelo, duša ili duh. Čitava čovjeka promatra iz različitih vidova, koji izražavaju kompleksnost njegova bića i zato ga nije moguće razdvojiti u pojedine „dijelove“. Čitav čovjek stvoren je na sliku Božju i kao takav postoji samo u fizičkom i duhovnom jedinstvu, u kojem se tjelesna i duhovna razina prožimaju i jedna u drugoj izražavaju. Čovjek je kao cjelina u svojoj duhovnoj i tjelesnoj dimenziji nositelj slike Božje. On se ne može reducirati na svoje mjerljive materijalne, biološko-kemijske sastavnice niti ga se može apstrahirati samo na duhovno-duševnu dimenziju odvojenu od tijela. U čovjeku se prožimaju tjelesna i duhovna razina: njegov duhovno-psihički život se izražava kroz tijelo, a tijelo sa svoje strane utječe na njegovu duševnu i duhovnu razinu. Moglo bi se reći da je čovjek „oduhovljeno“ tijelo i „otjelovljena“ duša.

15. Jedan od ključnih izazova za razumijevanje čovjeka danas dolazi iz područja znanstveno-empirijskoga proučavanja čovjeka, gdje se stavlja naglasak na čovjekovu narav, koja se razumijeva materijalno-biološki i koja se može empirijskom metodom mjeriti i proučavati. Na tim naturalističkim temeljima, postoje tendencije da se čovjekova slobodna volja zamijeni determiniranošću, čovjekov duh i svijest reduciraju na neuronalne procese, a čovjekova osobnost određuje isključivo genetskim zadanošćima. U takvoj redukcionističkoj slici na čovjeka se gleda kao na biće kojim upravlja njegovo materijalno tijelo sa svojim zadanošćima i funkcijama, a zanemaren je čovjek kao cjelovita, tjelesna i duhovna osoba sa svime onime što se ne može strogo empirijski obuhvatiti. Tjelesno i duhovno djelovanje je međusobno povezano i ne može se jedno na drugo reducirati. Utjecaj neurona i gena ne ukida stvarnost ljudske osobe. Sposobnosti slobode, svijesti i duha u čovjeku čine ono „više“ od samih psihofizičkih aktivnosti u kojima se one pokazuju. To vrijedi i za čovjekovu povezanost s Bogom, koja nadilazi samo određene mjerljive pokazatelje njegove svijesti o transcendenciji ili duhovne aktivnosti.

16. Empirijske znanosti ne mogu dati cjelovit uvid u čovjeka, jer postoje stvarnosti i pitanja koja nadilaze domet empirijsko dohvatljive naravi čovjeka, kao što su: ljudska osobnost, individualnost, svijest, savjest, sloboda, ljubav, kao i pitanja glede porijekla čovjeka, smisla i cilja njegova života. Spoznaje znanstveno-empirijskih proučavanja u mnogostrukom su pogledu doprinijele boljitku ljudskoga života. Međutim, potrebno je ukazati i na njihove granice, posebno onda kada se te spoznaje predstavljaju kao apsolutno vrijedeće i kada empirijski pristup teži nametnuti se kao obuhvatni kriterij poznavanja cjeline čovjeka i

njegove stvarnosti. Koliko god je čovjek biće satkano od svojih tjelesnih funkcija, koliko god se njegove duhovne aktivnosti mogu zamijetiti u njegovim tjelesnim procesima, koliko god se nalazio pod utjecajem svoje okoline, on nije do kraja empirijski pronicljiv, jer svojom individualnom osobnošću i oduhovljenošću, koja uključuje i božansku povezanost, nadilazi samo materijalno-tjelesni način postojanja.

17. Današnji napredak znanosti i tehnologije otvara čovjeku gotovo neograničene mogućnosti, koje se ne koriste samo u dijagnostičke ili terapijske svrhe njegova tijela, nego u sebi nose potencijal da promijene identitet samoga čovjeka. Čovjek se nalazi pred pitanjem, je li mu iz vjerske i etičke perspektive dozvoljeno učiniti sve što mu je moguće učiniti? Dokle može ići u mogućnostima samo-oblikovanja koje mu se nude, a da ne promijeni svoj ljudski identitet? Ima li on pravo apsolutno raspolagati svojim tijelom i tijelo koristiti u svrhu koju on sam odredi? Čovjek stvoren u svojoj tjelesnoj i duhovnoj dimenziji na sliku Božju, ne može apsolutno raspolagati niti svojom biološkom naravi. Njegovo tijelo nije samo objekt na kojem može djelovati, ono je dio njegove osobne cjelovitosti. Tijelo spada u čovjekov osobni identitet u tolikoj mjeri da je sam Bog postavši pravim čovjekom u Isusu Kristu uzeo stvarno ljudsko tijelo, koje je po uskrsnuću preobraženo za vječni život u Bogu. Vjera u uskrsnuće mrtvih u određenom smislu uključuje i materijalno-tjelesnu dimenziju, s nadom da će čitav čovjekov zemaljski život, po primjeru Isusa Krista, biti sačuvan i uključen u njegov vječni život u sveopćem zajedništvu s Bogom.

18. Čovjek je pozvan izgrađivati sebe i poboljšavati uvjete svoga života. Danas, kada je ljudski život sveden na ovozemaljske vremenske okvire te kada znanstveni napredak i moderna tehnologija otvaraju gotovo bezgranične mogućnosti, ljudi se sve više nalaze pod pritiskom da usavršuju sami sebe, svoje sposobnosti i kvalitetu svoga života. U tim pokušajima postoji opasnost da čovjek prekorači svoju stvorenjsku granicu, da genetskim ili informacijsko-tehnološkim poboljšanjem tjelesnih i kognitivnih sposobnosti neograničeno oblikuje sama sebe i svoje životne uvjete prema sve većem usavršavanju i prevladavanju svoje ograničenosti. Takvim težnjama, ako su odvojene od etičkih načela i usmjerene samo na funkcionalnost i korisnost, čovjek u konačnici postiže suprotan učinak i dovodi u pitanje samoga sebe, svoju zadanu tjelesno-duhovnu strukturu i identitet. Umjesto stvorenja koje je Bog stvorio na svoju sliku i darovao mu život, čovjek sam postaje svoj stvoritelj. Na mjesto transcendentnoga Boga Stvoritelja i Otkupitelja, stupa čovjek koji sam sebe želi perfekcionirati i „pobožanstveniti“. Pri tom je čovjek u opasnosti da sama sebe svede na razinu pasivnoga tjelesnoga objekta, kojega tehnološkim zahvatima usavršuje u svrhu boljega

funkcioniranja, i odrekne se svoga razvoja kao ljudske osobe u njezinome dostojanstvu, slobodi i odgovornosti te upućenosti na druge ljude. Takvim težnjama čovjek je, nadalje, u opasnosti da dovede u pitanje nedodirljivost i poštivanje dostojanstva drugoga, „nesavršenoga“ i „normalnoga“ čovjeka, što bi moglo prouzročiti duboke podjele u samome ljudskome društvu.

19. U pozadini takvih težnji za sebe-poboljšanjem nalazi se povezanost optimizma stalno rastućega znanstveno-tehničkoga napretka i optimizma čovjekovih stvaralačkih mogućnosti, koja ne uvažava ograničenost i konačnost kao uvjete ljudskoga života niti ljudsku sklonost egoizmu i grijehu. Biblijsko-kršćansko razumijevanje čovjeka, međutim, poručuje da čovjek ide u pravome smjeru samo ako u svoje usavršavanje uključi duhovnu i moralnu preobrazbu, ako raste u svojoj darovanoj bogolikosti po sve dubljem jedinstvu s Kristom i nasljedovanju njegova života. Nije svrha čovjekova života da stekne nadljudske sposobnosti ili da nadvlada svoju konačnost. Cilj ljudskoga života je sjedinjenje s Bogom i vječni život u zajedništvu s njime. Iz toga polazišta postaje jasno da čovjek stoji pred Bogom i u odgovornosti za sebe samoga i za raspolaganje sobom.

IV. Čovjek u odgovornosti za stvoreni svijet

20. Čovjek stvoren na sliku Božju zauzima posebno mjesto u Božjemu stvoriteljskom naumu i cijelom stvorenom svijetu. Istodobno važno je naglasiti da je on u svojoj posebnosti smješten unutar stvorenoga svijeta i o njemu ovisi. Čovjek je konstituiran odnosom prema Bogu i usmjeren je prema drugim ljudima i ostalim stvorenjima. Ta relacijska određenost njegova bića obvezuje čovjeka da realizira sebe i odgovori na Božji poziv upravo u tim od Boga zadanim okolnostima života. Stvoreni svijet je „prostor“ za čovjekov život i njegovo djelovanje. Iz toga slijedi da čovjekova sloboda nije potpuno bezgranična, nego se u pravom smislu razumijeva i realizira kada je poveže s odgovornošću prema stvorenome svijetu i poštivanjem njegove od Boga mu darovane vrijednosti.

21. S tvrdnjom da su muškarac i žena stvoreni na sliku Božju Biblija povezuje Božju zapovijed da sebi „podlože“ zemlju i njome „vladaju“ (usp. Post 1,28). Čovjek, kao muškarac i kao žena, ima privilegij posebna odnosa s Bogom te s njime povezan zadatak upravljanja stvorenim svijetom. Na pozadini biblijskoga mentaliteta, to najprije znači da nije priroda ta koja upravlja čovjekom, nego je čovjek taj koji vlada prirodom. Međutim, taj privilegij

upravljanja stvorenim svijetom ne čini ga apsolutnim gospodarom na zemlji, nego ga obvezuje da kao Božji povjerenik odgovorno brine za Božja stvorenja na način samoga Boga, kojega predstavlja. Zato je važno istaknuti i pravu sliku Boga kojega čovjek treba nasljedovati. Biblijski Bog koji se objavio ljudima je svemogući Bog, ali istodobno Bog koji mudro upravlja svijetom i koji u ljubavi brine za svoja stvorenja sve do žrtve svoga Sina.

22. Čovjekov privilegij sudjelovanja u Božjem upravljanju nad vidljivim stvorenjem ne smije se izobličiti u proizvoljno, apsolutističko podređivanje stvorenja sebi i njegovo izrabljivanje. U svome odnosu prema stvorenju on se treba orijentirati prema Božjem djelovanju i stvorenje sve više upravljati prema njegovu Stvoritelju i Spasitelju. Čovjek će pred Bogom „polagati račun“ o svome upravljanju, i griješi ako stvorenjima ne vlada u skladu s Božjim zakonom i planom spasenja za sva stvorenja. U današnje vrijeme posebno valja istaknuti da konačni cilj svih stvorenja nije čovjek, nego Božja punina koju je već postigao uskrsnuli Krist i koji je mjera punine čitave stvarnosti. Zadaća ljudi je u tome da sva stvorenja vode u napredovanju prema konačnoj punini u Bogu, u kojoj će uskrsnuli Krist sve obuhvatiti. Zato vladanje nad stvorenjima ljudi trebaju ostvarivati kao služenje u svjetlu vlastite odgovornosti pred Bogom.

23. U čovjekovu brigu za očuvanjem stvorenja spada i poziv da dublje proučava i razumijeva stvoreni svijet. Biblijsko-kršćanska antropologija ne protivi se znanosti i tehnici kao načinima proučavanja stvorenoga svijeta i ovladavanja njime. Samo se takvi pristupi svijetu trebaju ostvarivati u skladu s Božjim stvoriteljskim planom čuvanja i unapređenja stvorenja, umjesto da se čovjek zavodi mišlju o vlastitoj svemoći i neograničenim mogućnostima. Znanost i tehnologija nemaju svrhu u samima sebi, nego se imaju ravnati prema načelu, da čovjek ne može činiti sve ono što mu je moguće i što njemu koristi, posebno ako to ima razarajuće posljedice ne samo za čovječanstvo nego i za cijeli stvoreni svijet.

24. Suvremeno izrabljivanje stvorenja motivirano znanstvenim, tehnološkim i ekonomskim pristupom svijetu te potrošačkim stilom života protivi se vrijednosti stvorene stvarnosti koju joj je darovao sam Bog. Stoga je potrebna radikalna promjena osobnoga i društvenoga života, odgoj za okoliš po kojemu treba obnoviti sve razine, koje čine cjelovitu ekološku ravnotežu: unutarњи sklad sa samim sobom, solidarno zajedništvo s drugima, stvorenijsku povezanost sa svim živim bićima i duhovno zajedništvo s Bogom. Štoviše, potrebno je „ekološko obraćanje“ pojedinca i ljudske zajednice, koje zahtijeva priznavanje vlastitih grijeha i propusta, iskreno pokajanje te stav zahvalnosti i brižno zalaganje za ostala stvorenja. Tek unutarnja promjena spoznaja i stavova vodit će ljude do drugačijega odnosa i djelovanja

prema stvorenome svijetu. U tom smislu, kršćanska teologija stvaranja i antropologija doprinosi rješenju ekološke krize time što otkriva vrijednost stvorenoga svijeta, čovjekovo mjesto u njemu i načela njegova ponašanja. Ona poziva na prihvaćanje temeljne istine da stvoreni svijet pripada Bogu i da je ljudima darovan kao „prostor“, unutar kojega se sami razvijaju i ostvaruju univerzalno zajedništvo svega stvorenoga s Bogom Stvoriteljem i Otkupiteljem.

25. Unutar suvremene ekološke svijesti otvara se čovjeku zadatak da premisli i na nov način oblikuje svoj odnos prema životinjama i prirodi. Životinje su dio stvorenoga svijeta, s kojim ljudi čine zajedništvo života i koji će biti uključen u zajedništvo s Bogom. Stoga, uz legitimno korištenje životinja, čovjeku nije dozvoljeno njihovo bezgranično izrabljivanje ili zlorabljenje, jer i za njih stoji pred Bogom u odgovornosti. S druge pak strane, valja se čuvati druge krajnosti prema kojoj bi se zaštita životinja stavljala na istu razinu s obranom dostojanstva čovjeka ili čak briga za životinje imala prednost pred zalaganjem za boljitak samoga čovjeka i čovječanstva. Ni priroda se ne bi trebala razumjeti samo kao sustav zakona i mehaničkoga funkcioniranja, nego kao mjesto organiziranoga i razvijajućega života. Čovjek ni životinje ni prirodu ne može svesti samo na objekte svoga vladanja ili iskorištavanja niti ih znanošću i tehnikom pretvoriti samo u okruženje za svoj život. Oni su u određenom smislu čovjekovi „sugovornici“ s kojima ostvaruje sveopće zajedništvo stvorenja. Ipak, u takvom odnosu potrebno je trajno zadržati u svijesti ontološku razliku između čovjeka, životinja i prirode te čovjekovo prvenstvo među njima. Jedino je čovjek stvoren na sliku Božju i jedino je njemu povjerena briga nad životinjama i prirodom, a ne obrnuto.

26. Ponekad se antropocentrizam shvaćao jednostrano i koristio se kao opravdanje za samovoljno i izrabljivačko ponašanje čovjeka prema stvorenome svijetu. Biblijsko-teološki govor o čovjeku i ostalim stvorenjima u svijetlu Boga Stvoritelja i Spasitelja ne pruža nikakve temelje za takvu interpretaciju. S jedne strane, neporeciva je činjenica da čovjek stvoren „na sliku Božju“ nadilazi ostala stvorenja kako po svojoj osobnoj konstituciji tako i po božanskom pozivu unutar stvorenoga svijeta. Jedino je čovjek obdaren posebnim odnosom s Bogom i jedino je čovjek osoba sposobna samostalno odlučivati o sebi i svome životu. S druge strane, čovjek je dio stvorenoga svijeta, unutar kojega kao Božji povjerenik ima odgovornost čuvanja i unapređenja stvorenja prema Bogu kao cilju čitave stvarnosti. Tek kada se čovjek shvati kao dio stvorenoga svijeta, može ispravno razumjeti sebe i shvatiti zadaće koje su mu povjerene. Čovjek je smješten u širu zajednicu stvorenja i samo unutar nje postoji i upućen je na nju. Biblijsko-kršćanska antropocentričnost, prema tome, jedino se

ispravno razumijeva u povezanosti s njezinim teološkim utemeljenjem u Bogu i kozmičkim proširenjem na sve stvoreno. Čovjek ima ključnu ulogu u povijesti čovječanstva i svijeta, koju mu je povjerio Bog – tu ulogu ostvaruje unutar svojih životnih odnosa s Bogom, s drugim ljudima i svim stvorenim svijetom. Antropocentričnost je, dakle, povezana s Bogom i ostalim stvorenjima: čovjekovo mjerilo i korektiv za djelovanje je najprije sam Bog, pred kojim stoji u odgovornosti, te cijela zajednica stvorenoga svijeta koju vodi prema Bogu.

V. Čovjek potreban spasenja

27. Bog čovjeka nije stvorio u stanju savršenosti, kao gotovo biće. Stvorivši ga na svoju sliku, Bog mu je darovao težnju za sobom te sposobnost slobode da prihvati njegov poziv i da se razvija prema sve dubljem zajedništvu života s njime. Iz te biblijske činjenice proizišlo je temeljno kršćansko načelo: čovjek u sebi nosi težnju za Bogom, koja ga pokreće da nadilazi samoga sebe i koju može ispuniti samo Bog. To znači da krajnju puninu svoga života čovjek ne nalazi u oblicima ovozemaljske sreće, u zdravlju, materijalnome blagostanju, društvenome ugledu, znanju ili sposobnostima, nego u punini zajedništva s Bogom. To pak zajedništvo u konačnici čovjek ne može postići samo svojim snagama, ono je Božji dar u Kristu Isusu, kojega čovjek slobodno prihvaća i otvara mu se da ga preobrazi.

28. U Božjemu pozivu čovjeka na zajedništvo života te u njegovu daru slobode, po kojoj se čovjek može odlučiti za i protiv Boga, pokazuje se istodobno čovjekova veličina i ozbiljnost njegove odgovornosti. Time što mu je Bog darovao slobodu, on ima mogućnost i zlorabiti svoju slobodu. Čovjek grijehom može promašiti smisao svoje slobode, i to čini onda kada odbija Boga kao zadnjega cilja svoga života te se, umjesto njemu, okreće prolaznim stvorenjskim dobrima. Već od početka ljudske povijesti postoji raskorak između Božje idealne zamisli za čovjeka i posljedica čovjekova konkretna odbijanja Božjega poziva. Biblija (usp. Post 2 – 3) prikazuje kako se izvorno zamišljen skladan odnos između Boga i čovjeka pretvorio u raskid, čije posljedice dominiraju u čovjekovoj osobnoj i društvenoj egzistenciji, u njemu samome i u njegovu odnosu prema drugim ljudima i stvorenjima. Tako s prvim grijehom započinje konkretna povijest svijeta, koja je isprepletena ljudskim činjenjem dobra i činjenjem zla, narušavanjem i izgrađivanjem odnosa prema Bogu i ljudima.

29. Čovjek je u svojoj slobodi odlučio okrenuti se protiv Boga i ne prihvaćati njegove zapovijedi kao putokaze života. Izabrao je pravac života neovisan o Božjemu stvorenjskom i spasenjskom planu te kroz svoj život i povijest svojim odlukama i djelima to uvijek iznova

čini. Umjesto da je zahvalno prihvatio Božji dar zajedništva (opredijelio se za Boga), on je uzrokovao raskid s njime i samoga sebe postavio kao mjerilo oblikovanja vlastita života. Umjesto da je rastao u daru stvorenosti na sliku Božju, on je svoju bogolikost izobličio. Njegovo otuđenje od Boga dovelo je do rastrganosti u njemu samome (usp. Rim 7,14-25) te poremetilo njegov odnos s drugim ljudima i stvorenjima. Grijeh tako pogađa samoga čovjeka, njegove odnose i potomke te sam od sebe to stanje ne može prevladati. Dominira ambivalentnost i nesklad ne samo u čovjeku i u svijetu ljudi, nego je čitavo stvorenje u „porođajnim bolima“ (Rim 8,22) i svi su potrebni otkupljenja. Konkretna egzistencija čovjeka pojedinca i čovječanstva označena je ambivalentnošću između nagnuća prema grijehu i narušenih odnosa s jedne strane, te težnje za oslobođenjem i ostvarenjem ispunjena života s druge strane.

30. Svaki grijeh je najprije osobni čin i uvijek griješi pojedinačni čovjek. Međutim, kako on nije izolirana jedinka, nego živi u isprepletenosti odnosa s drugima, posljedice njegovih čina, kako dobrih tako i zlih, šire se na zajednicu u kojoj živi, na društvo i na cijelo čovječanstvo. Duhovne posljedice grijeha prvih ljudi proširile su se na njihove potomke koji sa svoje strane, nalazeći se u stanju oslabljene slobode i sklonosti grijehu, nastavljaju griješiti. Tako se kroz povijest čovječanstva umnožavaju grijesi koje ljudi čine i s njima narušeni međuljudski odnosi. Razvijaju se „strukture grijeha“ koje oblikuju negativno životno ozračje i povratno utječu na pojedinoga čovjeka, njegovo razmišljanje, slobodu, odlučivanje i djelovanje. Potpadajući pod utjecaj svoje nutarnje sklonosti grijehu i „struktura grijeha“, pojedinac nastavlja griješiti i time sam doprinosi širenju negativnih životnih struktura u društvu. Svojim djelovanjem čovjek doprinosi napretku ili nazadovanju društva i čovječanstva u njihovu hodu prema sve vidljivijem uprisutnjenju Božjega kraljevstva i sveopćem eshatološkom zajedništvu s Bogom. I obrnuto, društvo sa svojim stavovima i mjerilima ponašanja utječe na pojedinca i više nego što mu se čini, što je posebno važno istaknuti danas kada čovjek ima dojam neograničene mogućnosti oblikovanja sebe i svoga života. Na poseban način taj negativni, „grešni“ međuutjecaj pojedinca i ljudske zajednice na vrlo očit način pokazuje da se ni čovjek niti čovječanstvo ne mogu spasiti sami po sebi i da sami od sebe ne mogu iskorijeniti iz svijeta grijeh i njegove posljedice.

31. Čovjek stvoren na sliku Božju, trajno upućen na Boga, potreban je u dvostrukom smislu Božje spasenjske milosti: ranjen grijehom potreban je Božjega oslobođenja od moći i posljedica grijeha; stvoren za Boga, potreban je Božje pomoći da bi se uzdigao k njemu, da bi

sve više rastao u sličnosti i zajedništvu s njime. Spasenje čovjeka Bog je ostvario u Isusu Kristu, svojoj savršenoj slici i nudi ga svakome čovjeku i cijelome čovječanstvu. Čovjek je po Kristu oslobođen od moći grijeha s jedne strane te duhovno obnovljen i usmjeren prema usavršenju slike Božje u sebi s druge strane. Iako čovjek u svojoj egzistencijalnoj situaciji živi još u napetosti između vlastitoga grijeha i Božje milosti, on je u Isusu Kristu već opravdan i spašen te po milosti sakramenata već sada ima udjela u plodovima spasenja, koje može ugraditi u svoj život. Bog tako i nakon grijeha nastavlja ostvarivati svoj spasenjski plan: Čovjeka predusreće svojom milošću i ponudom spasenja da bi ga duhovno obnovio i omogućio mu novi način konkretna života i djelovanja.

32. Na temelju rečenoga vidljivo je da se spasenje koje je donio Isus Krist ne može shvaćati samo unutar ovozemaljskih ljudskih zamisli. Spasenje nije prvenstveno ispunjenje ljudskih želja ili egzistencijalnih nedostataka. Spasenje se ne sastoji ni u postizanju sve veće savršenosti čovjeka u njegovim psiho-fizičkim sposobnostima. Spasenje je prije svega dar novoga života po sjedinjenju čovjeka s Isusom Kristom, koji je svojim utjelovljenjem, životom, smrću i uskrснуćem obnovio sliku Božju u njemu, njegove odnose s Bogom i drugima s ciljem eshatološkoga zajedništva Boga i njegovih stvorenja. Nadalje, spasenje se ne ograničuje ni samo na čovjekovu individualnu puninu života s Bogom. Osobno sjedinjenje s Kristom, koje zahtijeva životno nasljedovanje Krista, po svojoj nutarnjoj dinamici otvara čovjeka prema zalaganju za boljitak čovječanstva i cijeloga stvorenoga svijeta. U tom smislu, spasenje nije samo ni duhovna stvarnost, koja ne bi doticala ljudsku egzistenciju u konkretnom prostoru i vremenu. Čovjek je pozvan svoje osobno spasenje, preobraženost i suobličnost Kristu učiniti sve vidljivijim u obnovi cijele ljudske zajednice, svojih odnosa s drugim ljudima i stvorenim svijetom.

Zaključak

33. Biblijsko-kršćanska vjera čovjeka gleda iz njegova temeljnog odnosa prema Bogu, koji je uzrok, smisao i cilj njegova postojanja. Polazi od toga da je čovjek stvoren na sliku Božju – to ga čini na poseban način povezanim s Bogom i daje mu jedinstvenu osobnu vrijednost, obvezuje ga na odgovornost pred Bogom za sebe i za stvoreni svijet te mu postavlja uvjete za život i djelovanje. Čovjek po svojoj povezanosti s Bogom nadilazi ostali stvoreni svijet i istodobno je kao stvorenje dio toga svijeta. On je Božji predstavnik na zemlji, na njemu se

odražava Božje otajstvo i on ima neotuđivo dostojanstvo. No, njegova posebna vrijednost ne postavlja ga u apsolutni položaj u odnosu na ostala stvorenja, nego dobiva svoj pravi smisao u njegovoj odgovornosti da razvija sebe i stvoreni svijet u skladu s Božjim stvorenjskim i spasenjskim naumom.

34. Iz biblijsko-kršćanske perspektive gledano, čovjek nije samodostatno ni savršeno biće. Upućenost na druge i ograničenost pripadaju čovjeku kao Božjemu stvorenju. Prihvatiti granice svoje stvorenosti ne znači sebe poništiti pred Bogom niti prepustiti se neodgovornosti i nezauzetosti u svome osobnom, društvenom i ekološkom razvoju. Ograničenost, uvjetovanost i konačnost unutar njegovih odnosa prema Bogu, drugim ljudima, ostalim stvorenjima i samome sebi, konkretni su uvjeti svakoga ljudskoga života. Unutar njih svaki je čovjek pozvan Božjom milošću, vlastitim angažmanom i suradnjom s drugima, sebe razvijati prema sve većoj bogolikosti i unapređenju cijeloga svijeta. Moglo bi se paradoksalno zaključiti da čovjek upravo u svijesti svoje stvorenjske uvjetovanosti otkriva istinski optimizam koji mu daje smisao života. Spoznaje svoju pravu veličinu koju mu daruje Bog, svoju odgovornost te mogućnosti ostvarenja sebe i svoga uzvišenoga poziva.

Korišteni i preporučeni crkveni dokumenti (kronološkim redom)

1. Drugi vatikanski koncil, *Pastoralna konstitucija „Gaudium et spes“ o Crkvi u suvremenom svijetu*, 1965.
2. Ivan Pavao II., *Redemptor hominis – Otkupitelj čovjeka*, 1979.
3. *Kateizam Katoličke Crkve*, 1994.
4. International Theological Commission, *Communion and Stewardship. Human Person Created in the Image of God*, 2004.
5. Kongregacija za nauk vjere, *Dignitatis personae – dostojanstvo osobe. Naputak o nekim bioetičkim pitanjima*, 2008.
6. Hrvatska biskupska konferencija, *„Muško i žensko stvori ih!“ Poruka biskupa Hrvatske biskupske konferencije*, 2014.
7. Papa Franjo, *Laudato si. Enciklika o brizi za zajednički dom*, 2015.
8. Kongregacija za nauk vjere, *Placuit Deo – Bogu se svidjelo. O nekim aspektima kršćanskoga spasenja*, 2018.
9. Papa Franjo, *Gaudete et exsultate – Radujte se i kličite. O pozivu na svetost u suvremenom svijetu*, 2018.

10. Kongregacija za katolički odgoj, „*Muško i žensko stvori ih.*“ *Za put dijaloga o pitanju rodne (gender) teorije u obrazovanju*, 2019.

U Zagrebu, 26. studenoga 2019.

+ Vlado Košić
sisački biskup
predsjednik Vijeća HBK za nauk vjere